.. Dasabodh by Samartha Ramadas Swami Chapter 9 ..

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक ९ ॥

॥ दशक नववा : गुणरूप ॥ ९ ॥

समास पहिला : आशंकानाम

॥ श्रीराम ॥

निराकार म्हणिजे काये। निराधार म्हणिजे काये ।
निर्विकल्प म्हणिजे काये। निरोपावें ॥ १॥
निराकार म्हणिजे आकार नाहीं। निराधार म्हणिजे आधार नाहीं ।
निर्विकल्प म्हणिजे कल्पना नाहीं। परब्रह्मासी ॥ २॥
निरामय म्हणिजे काये। निराभास म्हणिजे काये ।
निरावेव म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ ३॥
निरामय म्हणिजे जळमये नाहीं। निराभास म्हणिजे भासचि नाहीं ।
निरावेव म्हणिजे अवेव नाहीं। परब्रह्मासी ॥ ४॥
निःप्रपंच म्हणिजे काये। निःकळंक म्हणिजे काये ।
निरोपाधी म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ ५॥
निःप्रपंच म्हणिजे प्रपंच नाहीं। निःकळंक म्हणिजे कळंक नाहीं ।
निरोपाधी म्हणिजे उपाधी नाहीं। परब्रह्मासी ॥ ६॥
निरोपम्य म्हणिजे काये। निरालंब म्हणिजे काये ।
निरापेक्षा म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ ७॥
निरोपम्य म्हणिजे उपमा नाहीं। निरालंब म्हणिजे अवलंबन नाहीं ।
निरापेक्षा म्हणिजे अपेक्षा नाहीं। परब्रह्मासी ॥ ८॥
निरंजन म्हणिजे काये। निरंतर म्हणिजे काये ।
निर्गुण म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ ९॥
निरंजन म्हणिजे जनचि नाहीं। निरंतर म्हणिजे अंतर नाहीं ।
निर्गुण म्हणिजे गुणचि नाहीं। परब्रह्मासी ॥ १०॥
निःसंग म्हणिजे काये। निर्मळ म्हणिजे काये ।
निश्चळ म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ ११॥
निःसंग म्हणिजे संगचि नाहीं। निर्मळ म्हणिजे मळचि नाहीं ।
निश्चळ म्हणिजे चळण नाहीं। परब्रह्मासी ॥ १२॥
निशब्द म्हणिजे काये। निर्दोष म्हणिजे काये ।
निवृत्ती म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ १३॥
निशब्द म्हणिजे शब्दचि नाही। निर्दोष म्हणिजे दोषचि नाही ।
निवृत्ति म्हणिजे वृत्तिच नाहीं। परब्रह्मासी ॥ १४॥
निःकाम म्हणिजे काये। निर्लेप म्हणिजे काये ।
निःकर्म म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ १५॥
निःकाम म्हणिजे कामचि नाहीं। निर्लेप म्हणिजे लेपचि नाहीं ।
निःकर्म म्हणिजे कर्मचि नाहीं। परब्रह्मासी ॥ १६॥
अनाम्य म्हणिजे काये। अजन्मा म्हणिजे काये ।
अप्रत्यक्ष म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ १७॥
अनाम्य म्हणिजे नामचि नाहीं। अजन्मा म्हणिजे जन्मचि नाहीं ।
अप्रत्यक्ष म्हणिजे प्रत्यक्ष नाहीं। परब्रह्म तें ॥ १८॥
अगणित म्हणिजे काये। अकर्तव्य म्हणिजे काये ।
अक्षै म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ १९॥
अगणित म्हणिजे गणित नाहीं। अकर्तव्य म्हणिजे कर्तव्यता नाहीं ।
अक्षै म्हणिजे क्षयचि नाहीं। परब्रह्मासी ॥ २०॥
अरूप म्हणिजे काये। अलक्ष म्हणिजे काये ।
अनंत म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ २१॥
अरूप म्हणिजे रूपचि नाहीं। अलक्ष म्हणिजे लक्षत नाहीं ।
अनंत म्हणिजे अंतचि नाहीं। परब्रह्मासी ॥ २२॥
अपार म्हणिजे काये। अढळ म्हणिजे काये ।
अतर्क्य म्हणिजे काये। मज निरोओपावें ॥ २३॥
अपार म्हणिजे पारचि नाहीं। अढळ म्हणिजे ढळचि नाहीं ।
अतर्क्यें म्हणिजे तर्कत नाहीं। परब्रह्म तें ॥ २४॥
अद्वैत म्हणिजे काये। अदृश्य म्हणिजे काये ।
अच्युत म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ २५॥
अद्वैत म्हणिजे द्वैतचि नाहीं। अदृश्य म्हणिजे दृश्यचि नाहीं ।
अच्युत म्हणिजे चेवत नाहीं। परब्रह्म तें ॥ २६॥
अछेद म्हणिजे काये। अदाह्य म्हणिजे काये ।
अक्लेद म्हणिजे काये। मज निरोपावें ॥ २७॥
अछेद म्हणिजे छेदेना। अदाह्य म्हणिजे जळेना ।
अक्लेद म्हणिजे कालवेना। परब्रह्म तें ॥ २८॥
परब्रह्म म्हणिजे सकळांपरतें। तयास पाहातां आपणचि तें ।
हें कळे अनुभवमतें। सद्गुरु केलियां ॥ २९॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
आशंकानाम समास पहिला ॥ १॥ ९.१

समास दुसरा : ब्रह्मनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

जें जें कांहीं साकार दिसे। तें तें कल्पांतीं नासे ।
स्वरूप तें असतचि असे। सर्वकाळ ॥ १॥
जें सकळांमधें सार। मिथ्या नव्हे तें साचार ।
जें कां नित्य निरंतर। संचले असे ॥ २॥
तें भगवंताचें निजरूप। त्यासि बोलिजे स्वरूप ।
याहि वेगळे अमूप। नामें तयाचीं ॥ ३॥
त्यास नामाचा संकेत। कळावया हा दृष्टांत ।
परी तें स्वरूप नामातीत। असतचि असे ॥ ४॥
दृश्यसबाह्य संचलें। परी तें विश्वास चोरलें ।

जवळिच नाहींसें जालें। असतचि कैसें ॥ ५ ॥
ऐसा ऐकोनियां देव। उठे दृष्टीचा भाव ।
पाहों जातां दिसे सर्व। दृश्यचि आवघें ॥ ६ ॥
दृष्टीचा विषयो दृश्य। तोचि जालिया सादृश्य ।
तेणें दृष्टी पावे संतोष। परी तें देखणें नव्हे ॥ ७ ॥
दृष्टीस दिसे तें नासे। येतद्विषई श्रुति असे ।
म्हणौन जें दृष्टीस दिसे। तें स्वरूप नव्हे ॥ ८ ॥
स्वरूप तें निराभास। आणी दृश्य भासलें साभास ।
भासास बोलिलें नास। वेदांतशास्त्रीं ॥ ९ ॥
आणी पाहातां दृश्यचि भासे। वस्तु दृश्यावेगळी असे ।
स्वान्भवें पाहातां दिसे। तें दृश्यासबाह्य ॥ १० ॥
जें निराभास निर्गुण। त्याची काये सांगावी खूण ।
परी तें स्वरूप जाण। सन्निधचि असें ॥ ११ ॥
जैसा आकाशीं भासला भास। आणी सकळांमध्यें आकाश ।
तैसा जाणिजे जगदीश। सबाह्य अभ्यांतरीं ॥ १२ ॥
उदकामधें परी भिजेना। पृथ्वीमधें परी झिजेना ।
वन्हीमधें परी सिजेना। स्वरूप देवाचें ॥ १३ ॥
तें रेंद्यामधें परी बुडेना। तें वायोमधें परी उडेना ।
सुवर्णी असे परी घडेना। सुवर्णासारिखें ॥ १४ ॥
ऐसें जें संचलें सर्वदा। परी ते आकळेना कदा ।
अभेदामाजीं वाढवी भेदा। ते हे अहंता ॥ १५ ॥
तिच्या स्वरूपाची खूण। सांगों कांहीं वोळखण ।
अहंतेचें निरूपण। सावध ऐका ॥ १६ ॥
जे स्वरूपाकडे पावे। अनुभवासवें झेंपावे ।
अनुभवाचे शब्द आघवे। बोलोन दावी ॥ १७ ॥
म्हणे आतां मीच स्वरूप। तेंचि अहंतेचें रूप ।
निराकारीं आपे आप। वेगळी पडे ॥ १८ ॥
स्वयें मीच आहे ब्रह्म। ऐसा अहंतेचा भ्रम ।
ऐसियें सूक्ष्मीं सूक्ष्म। पाहातां दिसे ॥ १९ ॥
कल्पना आकळी हेत। वस्तु कल्पनातीत ।
म्हणौन नाकळे अंत। अनंताचा ॥ २० ॥
अन्वये आणि वीतरेक। हा शब्द कोणीयेक ।
निशब्दाच अंतरविवेक। शोधिला पाहिजे ॥ २१ ॥
आधीं घेईजे वाच्यंश। मग वोळखिजे लक्ष्यांश ।
लक्ष्यांशीं पाहातां वाच्यांश। असेल कैंचा ॥ २२ ॥
सर्वब्रह्म आणी विमळब्रह्म। हा वाच्यांशाचा अनुक्रम ।
शोधितां लक्ष्यांशाचें वर्म। वाच्यांश नसे ॥ २३ ॥
सर्व विमळ दोनी पक्ष। वाच्यांशीं आटती प्रत्यक्ष ।
लक्ष्यांशी लावीता लक्ष। पक्षपात घडे ॥ २४ ॥
हें लक्ष्यांशें अनुभवणें। येथें नाहीं वाच्यांश बोलणे ।
मुख्य अनुभवाचे खुणे। वाचारंभ कैंचा ॥ २५ ॥
परा पश्यंती मधेमां वैखरी। जेथें वोसरती च्यारी ।
तेथें शब्द कळाकुंसरी। कोण काज ॥ २६ ॥
शब्द बोलतां सवेंच नासे। तेथें शाश्वतता कोठें असे ।
प्रत्यक्षास प्रमाण नसे। बरें पाहा। २७ ॥
शब्द प्रत्यक्ष नासिवंत। म्हणोन घडे पक्षपात ।
सर्व विमळ ऐसा हेत। अनुभवीं नाहीं ॥ २८ ॥
ऐक अनुभवाचें लक्षण। अनुभव म्हणिजे अनन्य जाण ।
ऐक अनन्याचें लक्षण। ऐसें असे ॥ २९ ॥
अनन्य म्हणिजे अन्य नसे। आत्मनिवेदन जैसें ।
संगभंगें असतचि असे। आत्मा आत्मपणें ॥ ३० ॥
आत्म्यास नाहीं आत्मपण। हेंचि निःसंगाचें लक्षण ।
हें वाच्यांशें बोलिले जाण। कळावया कारणें ॥ ३१ ॥
येरवीं लक्ष्यांश तो वाच्यांशें। सांगिजेल हें घडे कैसें ।
वाक्य विवरणें अपैसें। कळों लागे ॥ ३२ ॥
करावें तत्वविवरण। शोधावें ब्रह्म निर्गुण ।
पाहावें आपणास आपण। म्हणिजे कळे ॥ ३३ ॥
हें न बोलतांच विवरिजे। विवरोन विरोन राहिजे ।
मग अबोलणेंचि साजे। माहापुरुषीं ॥ ३४ ॥
शब्दचि निशब्द होती। श्रुति नेति नेति नेति म्हणती ।
हें तों आलें आत्मप्रचिती। प्रत्यक्ष आतां ॥ ३५ ॥
प्रचित आलियां अनुमान। हा तों प्रत्यक्ष दुराभिमान ।
तरी आतां मी अज्ञान। मज कांहींच न कळे ॥ ३६ ॥
मी लटिका माझें बोलणें लटिकें। मी लटिका माझें चालणें लटिकें ।
मी माझें अवघेंचि लटिकें। काल्पनिक ॥ ३७ ॥
मज मुळींच नाहीं ठाव। माझे बोलणें अवघेंचि वाव ।
हा प्रकृतीचा स्वभाव। प्रकृती लटिकी ॥ ३८ ॥
प्रकृती आणी पुरुष। यां दोहींस जेथें निरास ।
तें मीपण विशेष। हें केवि घडे ॥ ३९ ॥
जेथें सर्व हि अशेष जालें। तेथें विशेष कैंचे आलें ।
मी मौनी म्हणतां भंगलें। मौन्य जैसें ॥ ४० ॥
आतां मौन्य न भंगावें। करून कांहींच न करावें ।
असोन निशेष नसावें। विवेकबळें ॥ ४१ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
ब्रह्मनिरूपणनाम समास दुसरा ॥ २ ॥ ९.२

समास तिसरा : निःसंदेह निरूपण

॥ श्रीराम ॥

श्रोतीं केला अनुमान। ऐसें कैसें ब्रह्मज्ञान ।
कांहींच नाहीं असोन। हें केवि घडे ॥ १ ॥
सकळ करून अकर्ता। सकळ भोगून अभोक्ता ।
सकळांमधें अलिप्तता। येईल कैसी ॥ २ ॥
तथापि तुम्ही म्हणतां। योगी भोगून अभोक्ता ।
स्वर्गनरकहि आतां। येणेंचि न्यायें ॥ ३ ॥
जन्म मृत्यु भोगिलेच भोगी। परी तो भोगून अभोक्ता योगी ।
यातना हि तयालागीं। येणेंचि पाडें ॥ ४ ॥
कुटून नाहीं कुटिला। रडोन नाहीं रडला ।

कुंथोन नाहीं कुंथिला। योगेश्वर ॥ ५ ॥
जन्म नसोन घातला। पतित नसोन जाला ।
यातना नसोन पावला। नानापरी ॥ ६ ॥
ऐसा श्रोतयांचा अनुमान। श्रोतीं घेतलें आडरान ।
आतां याचें समाधान। केलें पाहिजे ॥ ७ ॥
वक्ता म्हणे सावध व्हावें। तुम्ही बोलतां बरवें ।
परी हें तुमच्याच अनुभवें। तुम्हास घडे ॥ ८ ॥
ज्याचा अनुभव जैसा। तो तो बोलतो तैसा ।
संपदेविण हो धिवसा। तो निरार्थक ॥ ९ ॥
नाहीं ज्ञानाची संपदा। अज्ञानदारिद्रें आपदा ।
भोगिल्याच भोगी सदा। शब्दज्ञानें ॥ १० ॥
योगी वोळखावा योगेश्वरें। ज्ञानी वोळखावा ज्ञानेश्वरें ।
माहाचतुर तो चतुरें। वोळखावा ॥ ११ ॥
अनुभवी अनुभवियास कळे। अलिप्त अलिप्तपणें निवळें ।
विदेहाचा देहभाव गळे। विदेही देखतां ॥ १२ ॥
बद्धासारिखा सिद्ध। आणी सिद्धासारिखा बद्ध ।
येक भावील तो अबद्ध। म्हणावाच नलगे ॥ १३ ॥
झडपला तो देहधारी। आणी देहधारक पंचाक्षरी ।
परंतु दोघां येकसरी। कैसी द्यावी ॥ १४ ॥
तैसा अज्ञान पतित। आणी ज्ञानी जीवन्मुक्त ।
दोघे समान मानील तो युक्त। कैसा म्हणावा ॥ १५ ॥
आतां असो हे दृष्टांत। प्रचित बोलों कांहीं हेत ।
येथें श्रोतीं सावचित्त। क्षणयेक व्हावें ॥ १६ ॥
जो जो ज्ञानें गुप्त जाला। जो विवेकें विराला ।
जोअनन्यपणें उरला। नाहींच कांहीं ॥ १७ ॥
तयास कैसें गवसावें। शोधूं जातां तोचि व्हावें ।
तोचि होतां म्हणावें। नलगे कांहीं ॥ १८ ॥
देहीं पाहातां देसिना। तत्वें शोधितां भासेना ।
ब्रह्म आहे निवडेना। कांहीं केल्यां ॥ १९ ॥
दिसतो तरी देहधारी। परी कांहींच नाहीं अंतरीं ।
तयास पाहातां वरिवरी। कळेल कैसा ॥ २० ॥
कळाया शोधावें अंतर। तंव तो नित्य निरंतर ।
जयास धुंडितां विकार। निर्विकार होती ॥ २१ ॥
तो परमात्मा केवळ। तयास नाहीं मायामळ ।
अखंड हेतूचा विटाळ। जालाच नाहीं ॥ २२ ॥
ऐसा जो योगीराज। तो आत्मा सहजीं सहज ।
पूर्णब्रह्म वेदबीज। देहाकारें कळेना ॥ २३ ॥
देह भावितां देहचि दिसे। परी अंतर अनारिसें असे ।
तयास शोधितां नसे। जन्म मरण ॥ २४ ॥
जयास जन्ममरण व्हावें। तें तो नव्हेचि स्वभावें ।
नाहींच तें आणावें। कोठून कैंचें ॥ २५ ॥
निर्गुणास जन्म कल्पिला। अथवा निर्गुण उडविला ।
तरी उडाला आणी जन्मला। आपला आपण ॥ २६ ॥
माध्यांनीं थुंकितां सूर्यावरी। तो थुंका पडेल आपणांच वरी ।
दुसऱ्यास चिंतितां अंतरीं। आपणास घडे ॥ २७ ॥
समर्थ रायाचे महिमान। जाणतां होते समाधान ।
परंतु भुंकों लागलें स्वान। तरी तें स्वानचि आहे ॥ २८ ॥
ज्ञानी तो सत्यस्वरूप। अज्ञान देखे मनुष्यरूप ।
भावासारिखा फळद्रूप। देव तैसा ॥ २९ ॥
देव निराकार निर्गुण। लोक भाविती पाषाण ।
पाषाण फुटतो निर्गुण। फुटेल कैसा ॥ ३० ॥
देव सदोदित संचला। लोकीं बहुविध केला ।
परंतु बहुविध जाला। हें तों घडेना ॥ ३१ ॥
तैसा साधु आत्मज्ञानी। बोधें पूर्ण समाधानी ।
विवेकें आत्मनिवेदनी। आत्मरूपी ॥ ३२ ॥
जळोन काष्ठाचा आकार। अग्नि दिसे काष्ठाकार ।
परी काष्ठ होईल हा विचार। बोलोंच नये ॥ ३३ ॥
कर्पूर असे तों जळतां दिसे। तैसा ज्ञानीदेह भासे ।
तयास जन्मवितां कैसें। कर्दळीउदरीं ॥ ३४ ॥
बीज भाजलें उगवेना। वस्त्र जळालें उकलेना ।
वोघ निवडितां निवडेना। गंगेमधें ॥ ३५ ॥
वोघ गंगेमागें दिसे। गंगा येकदेसी असे ।
साधु कांहींच न भासे। आणी आत्मा सर्वगत ॥ ३६ ॥
सुवर्ण नव्हे लोखंड। साधूस जन्म थोतांड ।
अज्ञान प्राणी जडमूढ। तयास हें उमजेचिना ॥ ३७ ॥
अंधास कांहींच न दिसे। तरी ते लोक आंधळे कैसे ।
सन्नपातें बरळतसे। सन्नपाती ॥ ३८ ॥
जो स्वप्नामधें भ्याला। तो स्वप्नभयें वोसणाला ।
तें भये जागत्याला। केवि लागे ॥ ३९ ॥
मुळी सर्पाकार देखिली। येक भ्याला येकें वोळखिली ।
दोघांची अवस्था लेखिली। सारिखीच कैसी ॥ ४० ॥
हतीं धरितां हि डसेना। हें येकास भासेना ।
तरी ते त्याची कल्पना। तयासीच बाधी ॥ ४१ ॥
विंचु सर्प डसला। तेणें तोचि जाकळला ।
तयाचेनि लोक जाला। कासावीस कैसा ॥ ४२ ॥
आतां तुटला अनुमान। ज्ञानियास कळे ज्ञान ।
अज्ञानास जन्ममरण। चुकेचिना ॥ ४३ ॥
येका जाणण्यासाठीं। लोक पडिले अटाटीं ।
नेणपणें हिंपुटी होती। जन्ममृत्यें ॥ ४४ ॥
तेंचि कथानुसंधान। पुढें केलें परिछिन्न ।
सावधान सावधान। म्हणे वक्ता ॥ ४५ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
निःसंदेहनिरूपणनाम समास तिसरा ॥ ३ ॥ ९.३

समास चवथा : जाणपणनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीमधें लोक सकळ। येक संपन्न येक दुर्बळ ।

येक निर्मळ येक वोंगळ। काय निमित्य ॥ १॥
कित्येक राजे नांदती। कित्येक दरिद्र भोगिती ।
कितीयेकांची उत्तम स्थिती। कित्येक अधमोद्धम ॥ २॥
ऐसें काय निमित्य जालें। हें मज पाहिजे निरोपिलें ।
याचे उत्तर ऐकिलें। पाहिजे श्रोतीं ॥ ३॥
हे सकळ गुणापासीं गती। सगुण भाग्यश्री भोगिती ।
अवगुणास दरिद्रप्राप्ती। येदर्थीं संदेह नाहीं ॥ ४॥
जो जो जेथें उपजला। तो ते वेवसाई उमजला ।
तयास लोक म्हणती भला। कार्यकर्ता ॥ ५॥
जाणता तो कार्य करी। नेणतां कांहींच न करी ।
जाणता तो पोट भरी। नेणता भीक मागे ॥ ६॥
हें तों प्रकटचि असे। जनीं पाहातां प्रत्यक्ष दिसे ।
विद्येवीण करंटा वसे। विद्या तो भाग्यवंत ॥ ७॥
आपुली विद्या न सिकसी। तरी काये भीक मागसी ।
जेथें तेथें बुद्धी ऐसी। वडिलें सांगती ॥ ८॥
वडिल आहे करंटा। आणी समर्थ होये धाकुटा ।
कां जे विद्येनें मोटा। म्हणोनिया ॥ ९॥
विद्या नाही बुद्धी नाही। विवेक नाहीं साक्षेप नाहीं ।
कुशळता नाहीं व्याप नाहीं। म्हणौन प्राणी करंटा ॥ १०॥
इतुकें हि जेथें वसे। तेथें वैभवास उणें नसे ।
वैभव सांडितां अपैसें। पाठीं लागे ॥ ११॥
वडिल समर्थ धाकुटा भिकारी। ऐका याची कैसी परी ।
वडिला ऐसा व्याप न करी। म्हणोनियां ॥ १२॥
जैसी विद्या तैसी हांव। जैसा व्याप तैसें वैभव ।
तोलासारिखा हावभाव। लोक करिती ॥ १३॥
विद्या नसे वैभव नसे। तेथें निर्मळ कैंचा असे ।
करंटेपणें वोखटा दिसे। वोंगळ आणी विकारी ॥ १४॥
पशु पक्षी गुणवंत। त्यास कृपा करी समर्थ ।
गुण नस्तां जिणें वेर्थ। प्राणीमात्राचें ॥ १५॥
गुण नाहीं गौरव नाहीं। सामर्थ्य नाहीं महत्व नाहीं ।
कुशळता नाहीं तर्क नाहीं। प्राणीमात्रासी ॥ १६॥
याकारणें उत्तम गुण। तेंचि भाग्याचें लक्षण ।
लक्षणेवीण अवलक्षण। सहजचि जालें ॥ १७॥
जनामधें तो जाणता। त्यास आहे मान्यता ।
कोणी येक विद्या असतां। महत्व पावे ॥ १८॥
प्रपंच अथवा परमार्थ। जाणता तोचि समर्थ ।
नेणता जाणिजे वेर्थ। निःकारण ॥ १९॥
नेणतां विंचु सर्प डसे। नेणतां जीवघात असे ।
नेणतां कार्य नासे। कोणी येक ॥ २०॥
नेणतां प्राणी सिंतरे। नेणपणें तर्‍हे भरे ।
नेणपणे ठके विसरे। पदार्थ कांहीं ॥ २१॥
नेणतां वैरी जिंकिती। नेणतां अपाई पडती ।
नेण्तां संव्हारती घडती। जीवनास ॥ २२॥
आपुले स्वहित न कळे जना। तेणें भोगिती यातना ।
ज्ञान नेणतां अज्ञाना। अधोगती ॥ २३॥
मायाब्रह्म जीवशिव। सारासार भावाभाव ।
जाटिल्यासाठीं होतें वाव। ज्न्ममरण ॥ २४॥
कोण कर्ता निश्चयेंसीं। बद्ध मोक्ष तो कोणासी ।
ऐसें जाणतां प्राणीयासी। सुटिकां घडे ॥ २५॥
जाणिजे देव निर्गुण। जाणिजे मी तो कोण ।
जाणिजे अनन्यलक्षण। म्हणिजे मुक्त ॥ २६॥
जितुकें जाणोन सांडिलें। तितुकें दृश्य वोलांडिलें ।
जाणत्यास जाणतां तुटलें। मूळ मीपणाचें ॥ २७॥
न जाणतां कोटीवरी। साधनें केलीं परोपरीं ।
तरी मोक्षास अधिकारी। होणार नाहीं ॥ २८॥
मायाब्रह्म वोळखावें। आपणास आपण जाणावें
इतुक्यासाठीं स्वभावें। चुके जन्म ॥ २९॥
जाणतां समर्थाचें अंतर। प्रसंगें वर्ते तदनंतर ।
भाग्य वैभव अपार। तेणेचि पावे ॥ ३०॥
म्हणौन जाणणें नव्हे सामान्य। जाणतां होईजे सर्वमान्य ।
कांहींच नेणतां अमान्य। सर्वत्र करिती ॥ ३१॥
पदार्थ देखोन भूत भावी। नेणतें झडपोन प्राण ठेवी ।
मिथ्या आहे उठाठेवी। जाणते जाणती ॥ ३२॥
जाणत्यास कळे वर्म। नेण्त्याचें खोटें कर्म ।
सकळ कांहीं धर्माधर्म। जाणतां कळे ॥ ३३॥
नेणत्यास येमयातना। जाणत्यास कांहींच लागेना ।
सकळ जाणोन विवंचना। करी तो मुक्त ॥ ३४॥
नेणतां कांहीं राजकारण। अपमान करून घेती प्राण ।
नेणतां कठीण वर्तमान। समस्तांस होये ॥ ३५॥
म्हणोनियां नेणणें खोटें। नेणते प्राणी करंटे ।
जाणतां विवरतां तुटे। जन्ममरण ॥ ३६॥
म्हणोन अलक्ष करूं नये। जाणणें हाचि उपाये ।
जाणतां सापडें सोये। परलोकाची ॥ ३७॥
जाणणें सकळांस प्रमाण। मूर्खास वाटे अप्रमाण ।
परंतु अलिप्तपणाची खूण। जाणतां कळे ॥ ३८॥
येक जाणणें करून परतें। कोण सोडी प्राणीयातें ।
कोणी येक कार्य जें तें। जाटिल्याविण न कळे ॥ ३९॥
जाणणें म्हणिजे स्मरण। नेणणें म्हणिजे विस्मरण ।
दोहींमधें कोण प्रमाण। शाहाणे जाणती ॥ ४०॥
जाणते लोक ते शाहाणे। नेणते वेडे दैन्यवाणे ।
विज्ञान तेहि जाणपणें। कळो आलें ॥ ४१॥
जेथें जाणपण खुंटलें। तेथें बोलणें हि तुटलें ।
हेतुरहित जालें। समाधान ,, ४२॥
श्रोतें म्हणती हें प्रमाण। जालें परम समाधान ।
परी पिंडब्रह्मांड ऐक्यलक्षण। मज निरोपावें ॥ ४३॥
ब्रह्मांडीं तेंचि पिंडीं असे। बहुत बोलती ऐसें ।

परंतु याचा प्रत्यय विलसे। ऐसें केलें पाहिजे ॥ ४४॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
जाणपणनिरूपणनाम समास चौथा ॥ ४॥ ९.४

समास पांचवा : अनुमाननिर्शन
॥ श्रीराम ॥
पिंडासारिखी ब्रह्मांडरचना। नये आमुच्या अनुमाना ।
प्रचित पाहातां नाना। मतें भांबावती ॥ १॥
जें पिंडीं तेंचि ब्रह्मांडीं। ऐसी बोलावयाचि प्रौढी ।
हें वचन घडिनें घडी। तत्वज्ञ बोलती ॥ २॥
पिंड ब्रह्मांड येक राहाटी। ऐसी लोकांची लोकधाटी ।
परी प्रत्ययाचे परीपाटीं। तगों न सके ॥ ३॥
स्थूळ सूक्ष्म कारण माहाकारण। हे च्यारी पिंडींचे देह जाण ।
विराट हिरण्य अव्याकृत मूळप्रकृती हे खूण। ब्रह्मांडींची ॥ ४॥
हे शास्त्राधाटी जाणावी। परी प्रचित कैसी आणावी ।
प्रचित पाहातां गथागोवी। होत आहे ॥ ५॥
पिंडीं आहे अंतःकरण। तरी ब्रह्मांडीं विष्णु जाण ।
पिंडीं बोलिजेतें मन। तरी ब्रह्मांडीं चंद्रमा ॥ ६॥
पिंडीं बुद्धी ऐसें बोलिजे। तरी ब्रह्मांडीं ब्रह्मा ऐसें जाणिजे ।
पिंडीं चित्त ब्रह्मांडीं वोळखिजे। नारायेणु ॥ ७॥
पिंडीं बोलिजे अहंकार। ब्रह्मांडीं रुद्र हा निर्धार ।
ऐसा बोलिला विचार। शास्त्रांतरीं ॥ ८॥
तरी कोण विष्णूचें अंतःकर्ण। चंद्राचें कैसें मन ।
ब्रह्मयाचे बुद्धीलक्षण। मज निरोपावें ॥ ९॥
नारायणाचें कैसें चित्त। रुद्रअहंकाराचा हेत ।
हा विचार पाहोन नेमस्त। मज निरोपावा ॥ १०॥
प्रचितनिश्चयापुढें अनुमान। जैसें सिंहापुढें आलें स्वान ।
खऱ्यापुढें खोटें प्रमाण। होईल कैसें ॥ ११॥
परी यास पारखी पाहिजे। पारखीनें निश्चय लाहिजे ।
परिक्षा नस्तां राहिजे। अनुमानसंशई ॥ १२॥
विष्णु चंद्र आणी ब्रह्मा। नारायेण आणी रुद्रनामा ।
यां पाचांची अंतःकर्णपंचकें आम्हा। स्वामी निरोपावीं ॥ १३॥
येथें प्रचित हें प्रमाण। नलगे शास्त्राचा अनुमान ।
अथवा शास्त्रीं तरी पाहोन। प्रत्ययो आणावा ॥ १४॥
प्रचितीवीण जें बोलणें। तें अवघेंचि कंटाळवाणें ।
तोंड पसरून जैसें सुणें। रडोन गेलें ॥ १५॥
तेथें काये हो ऐकावें। आणी काये शोधून पाहावें ।
जेथें प्रत्यायाच्या नावें। सुन्याकार ॥ १६॥
आवघें आंधळेचि मिळाले। तेथें डोळसाचें काय चाले ।
अनुभवाचे नेत्र गेले। तेथें अंधकार ॥ १७॥
नाही दुग्ध नाही पाणी। केली विष्ठेची सारणी ।
तेथें निवडावयाचे धनी। ते एक डोंबकावळे ॥ १८॥
आपुले इछेनें बोलिलें। पिंडाऐसे ब्रह्मांड कल्पिले ।
परी तें प्रचितीस आलें। कोण्या प्रकारें ॥ १९॥
म्हणोन हा अवघाच अनुमान। अवघें कल्पनेचें रान ।
भलीं न घ्यावें आडरान। तश्करीं घ्यावें ॥ २०॥
कल्पून निर्मिले मंत्र। देव ते कल्पनामात्र ।
देव नाहीं स्वतंत्र। मंत्राधेन ॥ २१॥
येथें न बोलतां जाणावें। बोलणें विवेका आणावें ।
आंधळें पाउलीं वोळखावें। विचक्षणें ॥ २२॥
जयास जैसें भासलें। तेणें तैसें कवित्व केलें ।
परी हें पाहिजे निवडिलें। प्रचितीनें ॥ २३॥
ब्रह्मयानें सकळ निर्मिलें। ब्रह्मयास कोणें निर्माण केलें ।
विष्णूनें विश्व पाळिलें। विष्णूस पाळिता कवणु ॥ २४॥
रुद्र विश्वसंव्हारकर्ता। परी कोण रुद्रास संव्हारिता ।
कोण काळाचा नियंता। कळला पाहिजे ॥ २५॥
याचा कळेना विचार। तों अवघा अंधकार ।
म्हणोनियां सारासार। विचार करणें ॥ २६॥
ब्रह्मांड स्वभावेंचि जालें। परंतु हें पिंडाकार कल्पिलें ।
कल्पिलें परी प्रत्यया आलें। नाहीं कदा ॥ २७॥
पाहातां ब्रह्मांडाची प्रचिती। कित्येक संशय उठती ।
हें कल्पनिक श्रोतीं। नेमस्त जाणावें ॥ २८॥
पिंडासारिखी ब्रह्मांडरचना। कोण आणितो अनुमाना ।
ब्रह्मांडीं पदार्थ नाना। ते पिंडीं कैंचे ॥ २९॥
औटकोटी भुतावळी। औटकोटी तीर्थावळी ।
औटकोटी मंत्रावळी। पिंडीं कोठें ॥ ३०॥
तेतीस कोटी सुरवर। अठ्यांसि सहस्त्र ऋषेश्वर ।
नवकोटी कात्यायेणीचा विचार। पिंडीं कोठें ॥ ३१॥
च्यामुंडा छप्पन्न कोटी। कित्येक जीव कोट्यानुकोटी ।
चौऱ्यासी लक्ष योनींची दाटी। पिंडीं कोठें ॥ ३२॥
ब्रह्मांडीं पदार्थ निर्माण जाले। पृथकाकारें वेगळाले ।
तेहि तितुके निरोपिले। पाहिजेत पिंडीं ॥ ३३॥
जितुक्या औषधी तितुकीं फळे। नाना प्रकारीं रसाळें ।
नाना बीजें धान्यें सकळें। पिंडीं निरोपावीं ॥ ३४॥
हें सांगतां पुरवेना। तरी उगेंचि बोलावेना ।
बोलिलें न येतां अनुमाना। लाजिरवाणें ॥ ३५॥
तरी हें निरोपिलें नवचे। फुकट बोलतां काय वेचे ।
याकारणें अनुमानाचें। कार्य नाहीं ॥ ३६॥
पांच भूतें ते ब्रह्मांडीं। आणि पांचचि वर्तती पिंडीं ।
याची पाहावी रोकडी। प्रचीत आतां ॥ ३७॥
पांचा भूतांचे ब्रह्मांड। आणी पंचभूतिक हें पिंड ।
यावेगळें तें उदंड। अनुमानज्ञान ॥ ३८॥
जितुकें अनुमानाचें बोलणें। तितुकें वमनप्राये त्यागणें ।
निश्चयात्मक तेंचि बोलणें। प्रत्ययाचें ॥ ३९॥
जेंचि पिंडीं तेंचि ब्रह्मांडीं। प्रचित नाहीं कीं रोकडी ।
पंचभूतांची तांतडी। दोहीकडे ॥ ४०॥
म्हणोनि देहींचें थानमान। हा तों अवघाचि अनुमान ।

आतां येक समाधान। मुख्य तें कैसें ॥ ४१॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
अनुमाननिर्शननाम समास पांचवा ॥ ५ ॥ ९.५

समास सहावा : गुणरूपनिरूपण
॥ श्रीराम ॥
आकाश जैसें निराकार। तैसा ब्रह्माचा विचार ।
तेथें वायोचा विकार। तैसी मूळमाया ॥ १॥
हें दासबोधीं असे बोलिलें। ज्ञानदशकीं प्रांजळ केलें ।
मूळमायेंत दाखविलें। पंचभूतिक ॥ २ ॥
तेथें जाणीव तो सत्वगुण। मध्य तो रजोगुण ।
नेणीव तमोगुण। जाणिजे श्रोतीं ॥ ३ ॥
म्हणाल तेथें कैंची जाणीव। तरी ऐका याचा अभिप्राव ।
पिंडीं माहाकारण देहीं सर्व। साक्षिणी अवस्था ॥ ४ ॥
तैसी मूळप्रकृती ब्रह्मांडींचें। देह माहाकारण साचें ।
म्हणोन तेथेंजाणीवेचें। अधिष्ठान आलें ॥ ५ ॥
असो मूळमायेभीतरीं। गुप्त त्रिगुण वास करी ।
पष्ट होती संधी चतुरीं। जाणावी गुणक्षोभिणी ॥ ६ ॥
जैस तृणाचा पोटराकळा। पुढें उकलोन होये मोकळा ।
तैसी मूळमाया अवलीळा। गुण प्रसवली ॥ ७ ॥
मूळमाया वायोस्वरूप। ऐक गुणक्षोभिणीचें रूप ।
गुणविकार होतांचि अल्प। गुणक्षोभिणी बोलिजे ॥ ८ ॥
पुढें जाणीव मध्यस्त नेणीव। मिश्रित चालिला स्वभाव ।
तेथें मातृकास ठाव। शब्द जाला ॥ ९ ॥
तो शब्दगुण आकाशींचा। ऐसा अभिप्राव येथीचा ।
शब्देंचि वेदशास्त्रांचा। आकार जाला ॥ १० ॥
पंचभूतें त्रिगुणाकार। अवघा वायोचा विकार ।
जाणीवनेणींवेचा विचार। वायोचि करितां ॥ ११ ॥
वायो नस्तां कैंची जाणीव। जाणीव नस्तां कैंची नेणीव ।
जाणीवनेणींवेस ठाव। वायोगुणें ॥ १२ ॥
जेथें मुळीच नाही चळण। तेथें कैंचें जाणीवलक्षण ।
म्हणोनि वायोचा गुण। नेमस्त जाणावा ॥ १३ ॥
येकापासून येक जालें। हें येक उगेंचि दिसोन आलें ।
स्वरूप मुळीच भासलें। त्रिगुणभूतांचें ॥ १४ ॥
ऐसा हा मुळींचा कर्दमु। पुढें पष्टतेचा अनुक्रमु ।
सांगतां येकापासून येक उगमु। हें हि खरें ॥ १५ ॥
वायोच कर्दम बोलिला। तयापासून अग्नि जाला ।
तोहि पाहातां देखिला। कर्दमुचि ॥ १६ ॥
अग्निपासून जालें आप। तेंहि कर्दमस्वरूप ।
आपापासून पृथ्वीचें रूप। तेंहि कर्दमरूपी ॥ १७ ॥
येथें आशंका उठिली। भूतांस जाणीव कोठें देखिली ।
तरी भूतांत जाणीव हे ऐकिली। नाहीं वार्ता ॥ १८ ॥
जाणीव म्हणिजे जाणतें चळण। तेंचि वायोचें लक्षण ।
वायोआंगीं सकळ गुण। मागां निरोपिलें ॥ १९ ॥
म्हणोन जाणीवनेणीवमिश्रीत। अवघें चालिलें पंचभूत ।
म्हणोनियां भूतांत। जाणीव असे ॥ २० ॥
कोठें दिसे कोठें न दिसे। परी तें भूतीं व्यापून असे ।
तिक्षण बुद्धी करितां भासे। स्थूळ सुक्ष्म ॥ २१ ॥
पंचभूतें आकारलीं। भूतीं भूतें कालवलीं ।
तरी पाहातं भासलीं। येक स्थूळ येक सूक्ष्म ॥ २२। ।
निरोधवायो न भासे। तैसी जणीव न दिसे ।
न दिसे परी ते असे। भूतरूपें ॥ २३ ॥
काष्टीं अग्नी दिसेना। निरोधवायो भासेना ।
जणीव तैसी लक्षेना। येकायेकीं ॥ २४ ॥
भूतें वेगळालीं दिसती। पाहातां येकचि भासती ।
बहुत धूर्तपणें प्रचिती। वोळखावी ॥ २५ ॥
ब्रह्मापासुन मूळमाया। मूळमायेपासून गुणमाया ।
गुणमायेपासून तया। गुणास जन्म ॥ २६ ॥
गुणापासूनियां भूतें पावली। पष्ट दशेतें ।
ऐसीयांचीं रूपें समस्तें। निरोपिलीं ॥ २७ ॥
आकाश गुणापासून जालें। हें कदापी नाही घडलें ।
शब्दगुणास कल्पिलें। आकाश वायां ॥ २८ ॥
येक सांगतां येकचि भावी। उगीच करी गथागोवी ।
तया वेड्याची उगवी। कोणें करावी ॥ २९ ॥
सिकविल्यां हि कळेना। उमजविल्यां हि उमजेना ।
दृष्टांतेंहि तर्केना। मंदरूप ॥ ३० ॥
भूतांहून भूत थोर। हा हि दाविला विचार ।
परी भूतांवडिल स्वतंत्र। कोण आहे ॥ ३१ ॥
जेथें मूळमाया पंचभूतिक। तेथें काये राहिला विवेक ।
मूळमायेपरतें येक। निर्गुणब्रह्म ॥ ३२ ॥
ब्रह्मीं मूळमाया जाली। तिची लीळा परीक्षिली ।
तंव ने निखळ वोतली। भूतेंत्रिगुणांची ॥ ३३ ॥
भूतें विकारवंत चत्वार। आकाश पाहातां निर्विकार ।
आकाश भूत हा विचार। उपाधीकरितां ॥ ३४ ॥
पिंडीं व्यापक म्हणोन जीव। ब्रह्मांडीं व्यापक म्हणोन शिव ।
तैसाच हाहि अभिप्राव। आकाशाचा ॥ ३५ ॥
उपाधीमचें सापडलें। सूक्ष्म पाहातां भासलें ।
इतुक्यासाठीं आकाश जालें। भूतरूप ॥ ३६ ॥
आकाश अवकाश तो भकास। परब्रह्म तें निराभास ।
उपाधीं नस्ता जें आकाश। तेंचि ब्रह्म ॥ ३७ ॥
जाणीव नेणीव मध्यमान। हेंचि गुणाचें प्रमाण ।
येथें निरोपिलें त्रिगुण। रूपेंसहित ॥ ३८ ॥
प्रकृती पावली विस्तारातें। पुढे येकाचें येकचि होतें ।
विकारवंतचि तयातें। नेम कैंचा ॥ ३९ ॥
काळें पांढरें मेळवितां। पारवें होतें तत्वता ।
काळें पिवळें मेळवितां। हिरवें होये ॥ ४० ॥
ऐसें रंग नानापरी। मेळवितां पालट धरी ।

तैसें दृश्य हें विकारी। विकारवंत ॥ ४१॥
येका जीवनें नाना रंग। उमटों लागती तरंग ।
पालटाचा लागवेग। किती म्हणोन पाहावा ॥ ४२॥
येका उदकाचे विकार। पाहातां दिसती अपार ।
पांचा भूतांचे विस्तार। चौऱ्यासी लक्ष योनी ॥ ४३॥
नाना देहाचें बीज उदक। उदकापसून सकळ लोक ।
किडा मुंगी स्वापदादिक। उदकेंचि होयें ॥ ४४॥
शुक्लीत शोणीत म्हणिजे नीर। त्या नीराचें हें शरीर ।
नखें दंत अस्तिमात्र। उदकाच्या होती ॥ ४५॥
मुळ्यांचे बारीक पागोरे। तेणें पंथें उदक भरे ।
त्या उदकेंचि विस्तारे। वृक्षमात्र ॥ ४६॥
अंबवृक्ष मोहरा आले। अवघे उदकाकरितां जाले ।
फळीं फुलीं लगडले। सावकास ॥ ४७॥
खोड फोडुन अंबे पाहातां। तेथें दिसेना सर्वथा ।
खांद्या फोडुन फळें पाहातां। वोलीं सालें ॥ ४८॥
मुळापासून सेवटवरी। फळ नाहीं तदनंतरीं ।
जळरूप फळ चतुरीं। विवेकें जाणावें ॥ ४९॥
तेंचि जळ सेंड्या चढे। तेव्हां वृक्षमात्र लगडे ।
येकाचें येकचि घडे। येणें प्रकारें ॥ ५०॥
पत्रें पुष्पें फळें भेद। किती करावा अनुवाद ।
सूक्ष्म दृष्टीनें विशद। होत आहे ॥ ५१॥
भूतांचे विकार सांगों किती। क्षणक्षणा पालटती ।
येकाचे येकचि होती ॥ नाना वर्ण ॥ ५२॥
त्रिगुणभूतांची लटपट। पाहों जातां हे खटपट ।
बहुरूप बहु पालट। किती म्हणोन सांगावा ॥ ५३॥
ये प्रकृतीचा निरास। विवेकें वारावा सावकास ।
मग परमात्मा परेश। अनन्यभावें भजावा ॥ ५४॥
इथि श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे गुणरूपनिरूपणनाम समास सहावा ॥ ६॥ ९.६

समास सातवा : विकल्पनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

आधी स्थूळ आहे येक। तरी मग अंतःकरण पंचक ।
जाणतेपणाचा विवेक। स्थूळाकरितां ॥ १॥
तैसेंचि ब्रह्मांडेंवीण कांहीं। मूळमायेसि जाणीव नाहीं ।
स्थूळाच्या आधारें सर्व हि। कार्य चाले ॥ २॥
तें स्थूळचि नस्तां निर्माण। कोठें राहेल अंतःकर्ण ।
ऐसा श्रोतीं केला प्रश्न। याचें उत्तर ऐका ॥ ३॥
कोसले अथवा कांटेघरें। नाना पृष्ठिभागीं चालती घरें ।
जीव करिती लहानथोरें। शक्तीनुसार ॥ ४॥
शंख सिंपी घुला कवडें। आधीं त्यांचें घर घडे ।
किंवा आधीं निर्माण किडे। हें विचारावें ॥ ५॥
आधी प्राणी ते होती। मग घरें निर्माण करिती ।
हे तों प्रत्यक्ष प्रचिती। सांगणें नलगे ॥ ६॥
तैसें आधी सूक्ष्म जाण। मग स्थूळ होतें निर्माण ।
येणें दृष्टांतें प्रश्न। फिटला श्रोतयांचा ॥ ७॥
तव श्रोता पुसे आणीक। जी आठवलें कांहीं येक ।
जन्ममृत्युचा विवेक। मज निरोपावा ॥ ८॥
कोण ज्न्मास घालितें। आणी मागुता कोण जन्म घेतें ।
हें प्रत्यया कैसें येतें। कोण्या प्रकारें ॥ ९॥
ब्रह्मा जन्मास घालितो। विष्णु प्रतिपाळ करितो ।
रुद्र अवघें संव्हारितो। ऐसें बोलती ॥ १०॥
तरीं हें प्रवृतीचें बोलणें। प्रत्ययास आणी उणें ।
प्रत्यय पाहातां श्लाघ्यवाणें। होणार नाहीं ॥ ११॥
ब्रह्म्यास कोणें जन्मास घातलें। विष्णूस कोणें प्रतिपाळिलें ।
रुद्रास कोणें संव्हारिलें। माहाप्रळईं ॥ १२॥
म्हणौनि हा सृष्टीभाव। अवघा मायेचा स्वभाव ।
कर्ता म्हणों निर्गुण देव। तरी तो निर्विकारी ॥ १३॥
म्हणावें माया जन्मास घाली। तरी हे आपणचि विस्तारली ।
आणी विचारितां थारली। हें हि घडेना ॥ १४॥
आतां जन्मतो तो कोण। कैसी त्याची वोळखण ।
आणी संचिताचें लक्षण। तेंहि निरोपावें ॥ १५॥
पुण्याचें कैसें रूप। आणी पापाचें कैसें स्वरूप ।
याहि शब्दाच आक्षेप। कोण कर्ता ॥ १६॥
हें कांहींच न ये अनुमाना। म्हणती जन्म घेते वासना ।
परी ते पाहातां दिसेना। ना धरितां न ये ॥ १७॥
वासना कामना आणी कल्पना। हेतु भावना मति नाना ।
ऐशा अनंत वृत्ती जाणा। अंतःकर्णपंचकाच्या ॥ १८॥
असो हें अवघें जाणीव यंत्र। जाणीव म्हणिजे स्मरणमात्र ।
त्या स्मरणास जन्मसूत्र। कैसें लागे ॥ १९॥
देहो निर्माण पांचा भूतांचा। वायो चाळक तयाचा ।
जाणणें हा मनाचा। मनोभाव ॥ २०॥
ऐसें हें सहजचि घडलें। तत्वांचें गुंथाडें जालें ।
कोणास कोणे जन्मविलें। कोण्या प्रकारें ॥ २१॥
तरी हें पाहातां दिसेना। म्हणोन जन्मचि असेना ।
उपजला प्राणी येना। मागुता जन्मा ॥ २२॥
कोणासीच जन्म नाहीं। तरी संतसंगें केलें काई ।
ऐसा अभिप्राव सर्वहि। श्रोतयांचा। २३॥
पुर्वी स्मरण ना विस्मरण। मधेंचि हें जालें स्मरण ।
अंतर्यामीं अंतःकर्ण। जाणती कळा ॥ २४॥
सावध आहे तों स्मरण। विकळ होतां विस्मरण ।
विस्मरण पडतां मरण। पावती प्राणी ॥ २५॥
स्मरण विस्मरण राहिलें। मग देहास मरण आलें ।
पुधें जन्मास घातलें। कोणास कोणें ॥ २६॥
म्हणोनी जन्मचि असेना। आणी यातना हि दिसेना ।
अवघी वेर्थचि कल्पना। बळावली ॥ २७॥
म्हणौन जन्मचि नाहीं कोणासी। श्रोतयांची आशंका ऐसी ।
मरोन गेलें तें जन्मासी। मागुतें न ये ॥ २८॥

वाळलें काष्ठ हिरवळेना। पडिलें फळ तें पुन्हां लागेना ।
तैसें पडिलें शरीर येना। जन्मास मागुतें ॥ २९ ॥
मडकें अवचितें फुटलें। फुटलें तें फुटोनिच गेलें ।
तैसेंचि पुन्हां जन्मलें। नाहीं मनुष्य ॥ ३० ॥
येथें अज्ञान आणी सज्ञान। सारिखेच जालें समान ।
ऐसा बळावला अनुमान। श्रोतयांसी ॥ ३१ ॥
वक्ता म्हणे हो ऐका। अवघें पाषांड करूं नका ।
अनुमान असेल तरी विवेका। अवलोकावें ॥ ३२ ॥
प्रेत्नेंवीण कार्य जालें। जेविल्यावीण पोट भरलें ।
ज्ञानेंवीण मुक्त जालें। हें तों घडेना ॥ ३३ ॥
स्वयें आपण जेविला। त्यास वाटे लोक धाला ।
परंतु हें समस्तांला। घडले पाहिजे ॥ ३४ ॥
पोहणें सिकला तो तरेल। पोहणें नेणें तो बुडेल ।
येथें हि अनुमान करील। ऐसा कवणु ॥ ३५ ॥
तैसें जयास ज्ञान जालें। ते ते तितुकेच तरले ।
ज्याचें बंधनचि तुटलें। तोचि मुक्त ॥ ३६ ॥
मोकळा म्हणे नाहीं बंधन। आणी प्रत्यक्ष बंदीं पडिले जन ।
त्यांचें कैसें समाधान। तें तुम्ही पाहा ॥ ३७ ॥
नेणे दुसऱ्याची तळमळ। तें मनुष्य परदुःखसीतळ ।
तैसाच हाहि केवळ। अनुभव जाणावा ॥ ३८ ॥
जयास आत्मज्ञान जालें। तत्वें तत्व विवंचिलें ।
खुणेसी पावतांच बाणलें। समाधान ॥ ३९ ॥
ज्ञानें चुके जन्ममरण। सगट बोलणें अप्रमाण ।
वेदशास्त्र आणी पुराण। मग कासयासी ॥ ४० ॥
वेदशास्त्रविचारबोली। माहानुभावांची मंडळी ।
भूमंडळीं लोक सकळी। हें मानीतना ॥ ४१ ॥
अवघें होतां अप्रमाण। मग आपलेंच काय प्रमाण ।
म्हणोन जेथें आत्मज्ञान। तोचि मुक्त ॥ ४२ ॥
अवघे च मुक्त पाहातां नर। हाहि ज्ञाचा उद्गार ।
ज्ञानेंविण तो उद्धार। होओणार नाहीं ॥ ४३ ॥
आत्मज्ञान कळों आले। म्हणोन दृश्य मिथ्या जालें ।
परंतु वेढा लाविलें। सकळास येणें ॥ ४४ ।
आतां प्रश्न हा फिटला। ज्ञानी ज्ञानें मुक्त जाला ।
अज्ञान तो बांधला। आपले कल्पनेनें ॥ ४५ ॥
विज्ञानासारिखें अज्ञान। आणी मुक्तासारिखें बंधन ।
निश्चयासारिखा अनुमान। मानूंचि नये ॥ ४६ ॥
बंधन म्हणिजे कांहींच नाहीं। परी वेढा लाविलें सर्व हि ।
यास उपावचि नाहीं। कळल्यावांचुनी ॥ ४७ ॥
कांहींच नाहीं आणी बाधी। हेंचि नवल पाहा आधीं ।
मिथ्या जाणिजेना बद्धि। म्हणोन बद्ध ॥ ४८ ॥
भोळा भाव सिद्धी जाव। हा उधाराचा उपाव ।
रोकडा मोक्षाचा अभिप्राव। विवेकें जाणावा ॥ ४९ ॥
प्राणी व्हावया मोकळा। आधीं पाहिजे जाणीवकळा ।
सकळ जाणतां निराळा। सहजचि होये ॥ ५० ॥
कांहींच नेणिजे तें अज्ञान। सकळ जाणिजे तें ज्ञान ।
जाणिव राहातां विज्ञान। स्वयेंचि आत्मा ॥ ५१ ॥
अमृत सेऊन अमर जाला। तो म्हणे मृत्यु कैसा येतो जनाला ।
तैसा विवेकी म्हणे बद्धाला। जन्म तो कैसा ॥ ५२ ॥
जाणता म्हणे जनातें। तुम्हांस भूत कैसे झडपितें ।
तुम्हास वीष कैसें चढतें। निर्विष म्हणे। ॥ ५३ ॥
आधीं बद्धासारिकें व्हावें। मग हें नलगेचि पुसावें ।
विवेक दूरी ठेऊन पाहावें। लक्षण बद्धाचें ॥ ५४ ॥
निजेल्यास चेईला तो। म्हणे हा कां रे वोसणातो ।
अनुभव पाहाणेंचि आहे तो। तरी मग निजोन पाहावा ॥ ५५ ॥
ज्ञात्याची उगवली वृत्ती। बद्धाऐसी न पडेल गुंती ।
भुकेल्याची अनुभवप्राप्ती। धाल्यास नाहीं ॥ ५६ ॥
इतुकेन आशंका तुटली। ज्ञानें मोक्षप्राप्ती जाली ।
विवेक पाहातां बाणली। अंतरस्थिती ॥ ५७ ॥
इथि श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे विकल्पनिरसननाम समास सातवा ॥ ७ ॥

समास आठवा : देहांतनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

ज्ञाता सुटला ज्ञानमतें। परंतु जन्म कैसा बद्धातें ।
बद्धाचें काये जन्मतें। अंतकाळीं ॥ १ ॥
बद्ध प्राणी मरोन गेले। तेथें कांहींच नाहीं उरलें ।
जाणिवेचे विस्मरण जालें। मरणापूर्वी ॥ २ ॥
ऐसी घेतली आशंका। याचें उत्तर ऐका ।
आतां दुश्चीत होऊं नका। म्हणे वक्ता ॥ ३ ॥
पंचप्राण स्थळें सोडिती। प्राणरूप वासनावृत्ती ।
वासनामिश्रीत प्राण जाती। देह सोडुनिया ॥ ४ ॥
वायोसरिसी वासना गेली। ते वायोरूपेंचि राहिली ।
पुन्हां जन्म घेऊन आली। हेतुपरत्वें ॥ ५ ॥
कित्येक प्राणी निःशेष मरती। पुन्हां मागुते जीव येती ।
ढकलून दिल्हें तेणें दुखवती। हस्तपादादिक ॥ ६ ॥
सर्पदृष्टी जालियां वरी। तीं दिवसां उठवी धन्वंतरी ।
तेव्हां ते माघारी। वासना येते कीं ॥ ७ ॥
कित्येक सेवें होऊन पडती। कित्येक तयांस उठविती ।
येमलोकींहून आणिती। माघारे प्राणी ॥ ८ ॥
कित्येक पुर्वीं श्रापिले। ते शापें देह पावले ।
उश्रापकाळीं पुन्हां आले। पूर्वदेहीं ॥ ९ ॥
कित्येकीं बहु जन्म घेतले। कित्येक परकाया प्रवेशले ।
ऐसे आले आणी गेले। बहुत लोक ॥ १० ॥
फुंकल्यासरिसा वायो गेला। तेथें वायोसून निर्माण जाला ।
म्हणोन वायोरूप वासनेला। ज्नम आहे ॥ ११ ॥
मनाच्या वृत्ती नाना। त्यांत जन्म घेते वासना ।
वासना पाहातां दिसेना। परंतु आहे ॥ १२ ॥
वासना जाणिजे जाणिवहेत। जाणीव मुळींचा मूळतंत ।

मूळमायेंत असे मिश्रित। कारणरूपें ॥१३॥
कारणरूप आहे ब्रह्मांडीं। कार्यरूपें वर्ते पिंडीं ।
अनुमानितां तांतडीं। अनुमानेना ॥१४॥
परंतु आहे सूक्ष्मरूप। जैसें वायोचे स्वरूप ।
सकळ देव वायोरूप। आणी भूतसृष्टि ॥१५॥
वायोमधें विकार नाना। वायो पाहातां तरी दिसेना ।
तैसी जाणीववासना। अति सूक्ष्म ॥१६॥
त्रिगुण आणी पंचभूतें। हे वायोमध्यें मिश्रिते ।
अनुमानेना म्हणोन त्यातें। मिथ्या म्हणों नये ॥१७॥
सहज वायो चाले। तरी सुगंध दुर्गंध कळों आले ।
उष्ण सीतळ तप्त निवाले। प्रत्यक्ष प्राणी ॥१८॥
वायोचेनि मेघ वोळती। वायोचेनि नक्षत्रें चालती ।
सकळ सृष्टीची वर्तती गती। सकळ तो वायो ॥१९॥
वायोरूपें देवतें भूतें। आंगीं भरती अकस्मातें ।
वीध केलियां प्रेतें। सावध होतीं ॥२०॥
वारें निराळें न बोले। देहामधें भरोन डोले ।
आळी घेऊन जन्मा आले। कित्येक प्राणी ॥२१॥
राहाणें ब्रह्मणसमंध जाती। राहाणें ठेवणीं सांपडती ।
नाना गुंतले उगवती। प्रत्यक्ष राहाणें ॥२२॥
ऐसा वायोचा विकार। येवंचे कळेना विस्तार ।
सकळ कांहीं चराचर। वायोमुळें ॥२३॥
वायो स्तब्धरूपें सृष्टीधर्ता। वायो चंचळरूपें सृष्टीकर्ता ।
न कळे तरी विचारीं प्रवर्ता। म्हणिजे कळे ॥२४॥
मुळापासून सेवटवरी। वायोचि सकळ कांहीं करी ।
वायोवेगळें कर्तुत्व चतुरीं मज निरोपावें ॥२५॥
जाणीवरूप मूळमाया। जाणीव जाते आपल्या ठाया ।
गुप्त प्रगट होऊनियां। विश्वीं वर्ते ॥२६॥
कोठें गुप्त कोठें प्रगटे। जैसें जीवन उफाळे आटे ।
पुढें मागुता वोघ लोटे। भूमंडळीं ॥२७॥
तैसाच वायोमधें जाणीवप्रकार। उमटे आटे निरंतर ।
कोठें विकारें कोठें समीर। उगाच वाजे ॥२८॥
वारीं आंगावरून जाती। तेणें हातपाये वाळती ।
वारां वाजतां करपती। आलीं पिकें ॥२९॥
नाना रोगांचीं नाना वारीं। पीडा करिती पृथ्वीवरी ।
वीज कडाडी अंबरीं। वायोमुळें ॥३०॥
वायोकरितां रागोद्धार। कळे वोळखीचा निर्धार ।
दीप लागे मेघ पडे हा चमत्कार। रागोद्धारीं ॥३१॥
वायो फुंकितां भुली पडती। वायो फुंकितां खांडकें करपती ।
वायोकरितां चालती। नाना मंत्र ॥३२॥
मंत्रें देव प्रगटती। मंत्रें भूतें अखरकिती ।
बाजीगरी वोडंबरी करिती। मंत्रसामर्थ्यें ॥३३॥
राक्षसांची मावरचना। ते हे देवांदिकां कळेना ।
विचित्र सामर्थ्यें नाना। स्तंबनमोहनादिकें ॥३४॥
धडचि पिसें करावें। पिसेंच उमजवावें ।
नाना विकार सांगावे। किती म्हणोनी ॥३५॥
मंत्रीं संग्राम देवाचा। मंत्रीं साभिमान ऋषीचा ।
महिमा मंत्रसामर्थ्याचा। कोण जाणे ॥३६॥
मंत्रीं पक्षी आटोपिती। मूशकें स्वापदें बांधती ।
मंत्रीं माहसर्प खिळिती। आणी धनलाभ ॥३७॥
आतां असो हा प्रश्न जाला। बद्धाचा जन्म प्रत्यया आला ।
मागील प्रश्न फिटला। श्रोतयाचा ॥३८॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
देहांतनिरूपणनाम समास आठवा ॥८॥९.८

समास नववा : संदेहवारण

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म वारितां वारेना। ब्रह्म सारितां सारेना ।
ब्रह्म कांहीं वोसरेना। येकीकडे ॥१॥
ब्रह्म भेदितां भेदेना। ब्रह्म छेदितां छेदेना ।
ब्रह्म परतें होयेना। केलें तरी ॥२॥
ब्रह्म खंडेना अखंड। ब्रह्मीं नाहीं दुसरें बंड ।
तरी कैसें हें ब्रह्मांड। सिरकलें मधें ॥३॥
पर्वत पाषाण सिळा सिखरें। नाना स्थळें स्थळांतरें ।
भूगोळरचना कोण्या प्रकारें। जालीं परब्रह्मीं ॥४॥
भूगोळ आहे ब्रह्मामधें। ब्रह्म आहे भूगोळामधें ।
पाहातं येक येकामधें। प्रत्यक्ष दिसे ॥५॥
ब्रह्मीं भूगोळें पैस केला। आणी भूगोळहि ब्रह्में भेदिला ।
विचार पाहातां प्रत्यय आला। प्रत्यक्ष आतां ॥६॥
ब्रह्में ब्रह्मांड भेदिलें। हें तों पाहतां नीटचि जालें ।
परी ब्रह्मास ब्रह्मांडें भेदिलें। हें विपरीत दिसे ॥७॥
भेदिलें नाहीं म्हणावें। तरी ब्रह्मीं ब्रह्मांड स्वभावें ।
हें सकळांस अनुभवें। दिसत आहे ॥८॥
तरी हें आतां कैसें जालें। विचारून पाहिजे बोलिलें ।
ऐसें श्रोतीं आक्षेपिलें। आक्षेपवचन ॥९॥
आतां याचें प्रत्युत्तर। सावध ऐका निरोत्तर ।
येथें पडिले किं विचार। संदेहाचे ॥१०॥
ब्रह्मांड नाहीं म्हणो तरी दिसे। आणी दिसे म्हणो तरी नासे ।
आतां हें समजती कैसें। श्रोतेजन ॥११॥
तंव श्रोते जाले उद्दित। आहों म्हणती सावचित्त ।
प्रसंगें बोलों उचित। प्रत्योत्तर ॥१२॥
आकाशीं दीपास लाविलें। दीपें आकाश परतें केलें ।
हें तों घडेना पाहिलें। पाहिजे श्रोतीं ॥१३॥
आप तेज अथवा पवन। सारूं न सकती गगन ।
गगन पाहातां सघन। चळेल कैसें ॥१४॥
अथवा कठीण जाली मेदनी। तरी गगनें केली चाळणी ।
पृथ्वीचें सर्वांग भेदूनी राहिलें गगन ॥१५॥
याची प्रचित ऐसी असे। जें जडत्वा आलें तितुकें नासे ।

आकाश जैसें तैसें असे। चळणार नाहीं ॥ १६ ॥
वेगळेपण पाहावें। तयास आकाश म्हणावें ।
अभिन्न होतां स्वभावें। आकाश ब्रह्म ॥ १७ ॥
तस्मात आकाश चळेना। भेद गगनाचा कळेना ।
भासलें ब्रह्म तयास जाणा। आकाश म्हणावें ॥ १८ ॥
निर्गुण ब्रह्मसें भासलें। कल्पूं जातां अनुमानलें ।
म्हणोन आकाश बोलिलें। कल्पनेसाठीं ॥ १९ ॥
कल्पनेसि भासे भास। तितुकें जाणावें आकाश ।
परब्रह्म निराभास। निर्विकल्प ॥ २० ॥
पंचभूतांमधें वास। म्हणौन बोलिजे आकाश ।
भूतांतरीं जो ब्रह्मांश। तेंचि गगन ॥ २१ ॥
प्रत्यक्ष होतें जातें। अचळ कैसें म्हणावें त्यातें ।
म्हणओनियां गगनातें। भेदिलें नाहीं ॥ २२ ॥
पृथ्वी विरोन उरे जीवन। जीवन नस्तां उरे अग्न ।
अग्न विझतां उरे पवन। तोहि नसे ॥ २३ ॥
मिथ्या आलें आणी गेलें। तेणें खरें तें भंगलें ।
ऐसें हें प्रचितीस आलें। कोणेंपरी ॥ २४ ॥
भ्रमें प्रत्यक्ष दिसतें। विचार पाहतां काय तेथें ।
भ्रममूळ या जगाअतें। खरें कैसें म्हणावें ॥ २५ ॥
भ्रम शोधितां कांहींच नाहीं। तेथें भेदिलें कोणें काई ।
भ्रमें भेदिलें म्हणतां ठाई। भ्रमचि मिथ्या ॥ २६ ॥
भ्रमाचें रूप मिथ्या जालें। मग सुखें म्हणावें भेदिलें ।
मूळीं लटिकें त्यानें केलें। तेंहि तैसें ॥ २७ ॥
लटिक्यानें उदंड केलें। तरी आमुचें काय गेलें ।
केलें म्हणतांच नाथिलें। शाहाणे जाणती ॥ २८ ॥
सागरामधें खसखस। तैसें परब्रह्मीं दृश्य ।
मतिसारिखा मतिप्रकाश। अंतरीं वाढे ॥ २९ ॥
मती करितां विशाळ। कवळो लागे अंतराळ ।
पाहातां भासे ब्रह्मगोळ। कवीठ जैसें ॥ ३० ॥
वृत्ति त्याहून विशाळ। करितां ब्रह्मांड बद्रिफळ ।
ब्रह्माकार होतां केवळ। कांहींच नाहीं ॥ ३१ ॥
आपण विवेकें विशाळला। मर्यादेवेगळा जाला ।
मग ब्रह्मगोळ देखिला। वटबीजन्यायें ॥ ३२ ॥
होतां त्याहून विस्तीर्ण। वटबीज कोटिप्रमाण ।
आपाण होतां परिपूर्ण। कांहींच नाहीं ॥ ३३ ॥
आपण भ्रमें लाहानाळला। केवळ देहधारी जाला ।
तरी मग ब्रह्मांड त्याला। कवळेल कैसें ॥ ३४ ॥
वृत्ती ऐसी वाढवावी। पसरून नाहींच करावी ।
पूर्णब्रह्मास पुरववी। चहूंकडे ॥ ३५ ॥
जंव येक सुवर्ण आणितां। तेणें ब्रह्मांड मढवितां ।
कैसे होईल तें तत्वतां। बरें पाहा ॥ ३६ ॥
वस्तु वृत्तिस कवळे। तेणें वृत्ति फाटोन वितुळे ।
निर्गुण आत्माच निवळे। जैसा तैसा ॥ ३७ ॥
येथें फिटली आशंका। श्रोते हो संदेह धरूं नका ।
अनुमान असेल तरी विवेका। अवलोकावें ॥ ३८ ॥
विवेकें तुटें अनुमान। विवेकें होये समाधान ।
विवेकें आत्मनिवेदन। मोक्ष लाभे ॥ ३९ ॥
केली मोक्षाची उपेक्षा। विवेकें सारिलें पूर्वपक्षा ।
सिद्धांत आत्मा प्रत्यक्षा। प्रमाण न लगे ॥ ४० ॥
हे प्रचितीचीं उत्तरें। कळती सारासारविचारें ।
मननध्यासें साक्षात्कारें। पावन होईजे ॥ ४१ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
संदेहवारणनाम समास नववा ॥ ९ ॥ ९.९

समास दहावा : स्थितिनिरूपण
॥ श्रीराम ॥
देउळामधें जगन्नायेक। आणी देवळावरी बैसला काक ।
परी तो देवाहुन अधिक। म्हणों नये कीं ॥ १ ॥
सभा बैसली राजद्वारीं। आणी मर्कट गेलें स्तंभावरी ।
परी तें सभेहून श्रेष्ठ चतुरीं। कैसे मानावें ॥ २ ॥
ब्रह्मण स्नान करून गेले। आणी बक तैसेचि बैसले ।
परी ते ब्रह्मणपरीस भले। कैसे मानावे ॥ ३ ॥
ब्रह्मणामधें कोणी नेमस्त। कोणी जाले अव्यावेस्त ।
आणी स्वान सदा ध्यानस्त। परी तें उत्तम नव्हे ॥ ४ ॥
ब्राह्मण लक्षमुद्रा नेणें। मार्जर लक्षविषईं शाहाणें ।
परी ब्रह्मणापरीस विशेष कोणें। म्हणावें तयासी ॥ ५ ॥
ब्रह्मण पाहे भेदाभेद। मक्षिका सर्वांस अभेद ।
परी तीस जाला ज्ञानबोध। हें तों न घडे कीं ॥ ६ ॥
उंच वस्त्रें नीच ल्याला। आणी समर्थ उघडाच बैसला ।
परी तो आहे परिक्षिला। परीक्षवंतीं ॥ ७ ॥
बाह्याकार केला अधिक। परी तो अवघा लोकिक ।
येथें पाहिजे मुख्य येक। अंतरनिष्ठा ॥ ८ ॥
लोकिक बरा संपादिला। परी अंतरीं सावध नाहीं जाला ।
मुख्य देवास चुकला। तो आत्मघातकी ॥ ९ ॥
देवास भजतां देवलोक। पित्रांस भजतां पित्रलोक ।
भूतांस भजतां भूतलोक। पाविजेतो ॥ १० ॥
जेणें जयास भजावें। तेणें त्या लोकासी जावें ।
निर्गुणीं भजतां व्हावें। निर्गुणचि स्वयें ॥ ११ ॥
निर्गुणाचें कैसें भजन। निर्गुणीं असावें अनन्य ।
अनन्य होतां होईजे धन्य। निश्चयेंसीं ॥ १२ ॥
सकळ केलियाचें सार्थक। देव वोळखावा येक ।
आपण कोण हा विवेक। पाहिला पाहिजे ॥ १३ ॥
देव पाहातां निराकार। आपला तो माईक विचार ।
सोहं आत्मा हा निर्धार। बाणोन गेला ॥ १४ ॥
आतां अनुमान तो काई। वस्तु आहे वस्तुचा ठाई ।
देहभाव कांहींच नाहीं। धांडोळितां ॥ १५ ॥
सिद्धास आणी साधन। हा तों अवघाच अनुमान ।

मुक्तास आणी बंधन। आडळेना ॥ १६॥
साधनें जें कांहीं साधावें। तें तों आपणचि स्वभावें ।
आतां साधकाच्या नावें। सुन्याकार ॥ १७॥
कुल्लाळ पावला राजपदवी। आतां रासभें कासया राखावी ।
कुल्लाळपणाची उठाठेवी। कासया पाहिजे ॥ १८॥
तैसा अवघा वृत्तीभाव। नाना साधनांचा उपाव ।
साध्य जालियां कैंचा ठाव। साधनांसी ॥ १९॥
साधनें काये साधावें। नेमें काये फळ घ्यावें ।
आपण वस्तु भरंगळावें। कासयासी ॥ २०॥
देह तरी पांचा भूतांचा। जीव तरी अंश ब्रह्मींचा ।
परमात्मा तरी अनन्याचा। ठाव पाहा ॥ २१॥
उगेंचि पाहातां मीपण दिसे। शोध घेतां कांहींच नसे ।
तत्वें तत्व निरसे। पुढें निखळ आत्मा ॥ २२॥
आत्मा आहे आत्मपणें। जीव आहे जीवपणें ।
माया आहे मायापणें। विस्तारली ॥ २३॥
ऐसें अवघेंचि आहे। आणी आपण हि कोणीयेक आहे ।
हें सकळ शोधून पाहे। तोचि ज्ञानी ॥ २४॥
शोधूं जाणें सकळांसी। परी पाहों नेणे आपणासी ।
ऐक ज्ञानी येकदेसी। वृत्तिरूपें ॥ २५॥
तें वृत्तिरूप जरी पाहिलें। तरी मग कांहींच नाहीं राहिलें ।
प्रकृतिनिरासें अवघेंचि गेलें। विकारवंत ॥ २६॥
उरलें तें निखळ निर्गुण। विवंचितां तेंचि आपण ।
ऐसी हे परमार्थाची खूण। अगाध आहे ॥ २७॥
फळ येक आपण येक। ऐसा नाहीं हा विवेक ।
फळाचें फळ कोणीयेक। स्वयेंचि होईजे ॥ २८॥
रंक होता राजा जाला। वरें पाहातां प्रत्यय आला ।
रंकपणाचा गल्बला। रंकीं करावा ॥ २९॥
वेद शास्त्रें पुराणें। नाना साधनें निरूपणें ।
सिद्ध साधु ज्याकारणें। नाना सायास करिती ॥ ३०॥
तें ब्रह्मरूप आपणचि आंगें। सारासारविचारप्रसंगें ।
करणें न करणें वाउगें। कांहींच नाहीं ॥ ३१॥
रंक राजआज्ञासि भ्यालें। तेंचि पुढें राजा जालें ।
मग तें भयेचि उडालें। रंकपणासरिसें ॥ ३२॥
वेदें वेदाज्ञेनें चालावें सच्छास्त्रें शास्त्र अभ्यासावें ।
तीर्थें तीर्थास जावें। कोण्या प्रकारें ॥ ३३॥
अमृतें सेवावें अमृत। अनंतें पाहावा अनंत ।
भगवंतें लक्षावा भगवंत। कोणा प्रकारें ॥ ३४॥
संत असंत त्यागावे। निर्गुणें निर्गुणासी भंगावें ।
स्वरूपें स्वरूपीं रंगावें। कोण्या प्रकारें ॥ ३५॥
अंजनें ल्यावें अंजन। धनें साधावें धन ।
निरंजनें निरंजन। कैसें अनुभवावें ॥ ३६॥
साध्य करावें साधनासी। ध्येयें धरावें ध्यानासी ।
उन्मनें आवरावें मनासी। कोण्या प्रकारें ॥ ३७॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
स्थितिनिरूपणनाम समास दहावा ॥ १०॥ ९.१०
॥ दशक नववा समाप्त ॥

Encoded and proofread by Vishwas Bhide.